

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2018 / Vol. XXXVII / 2 / 227-243
Originalni naučni rad
UDK: 376.74-054.73(497.113)

SA ZATVORENE RUTE U OTVORENE ŠKOLE - PERCEPCIJA I ODGOVOR OBRAZOVNIH INSTITUCIJA U VOJVODINI NA MIGRANTSKU KRIZU

Milica Solarević*

Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Zoran S. Pavlović*

Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman

Pravni fakulteta za privredu i pravosuđe Univerziteta „Privredna akademija”
u Novom Sadu

Kontrolisanje granica, upravljanje migracijama i omogućavanje prava na zaštitu našli su se u fokusu vlada evropskih zemalja od sredine 2015. godine, usled velikog migrantskog talasa sa Bliskog Istoka i iz Afrike. Od uznemirenih statista do demonstratora ljudskih prava u praksi, smenjivali su se na ruti migranata pripadnici različitih institucija. Nakon zatvaranja Balkanske rute (mart 2016.), migrantska kriza se nastavila, naizgled izvan očiju javnosti, a omogućavanje osnovnih ljudskih prava tek tada se našlo pred velikim testom. U radu se analizira percepcija obrazovnih institucija i njihov odgovor na krizu, što je od krucijalne važnosti za dostojanstven život dece migranata koji su na svom putu zastali (ostali?) u Srbiji. Cilj rada je da se analiziraju spremnost, poteškoće i mehanizmi škola da omoguće inkluziju dece migranata, sa posebnim osvrtom na Vojvodinu i škole u naseljima koja od 2016. godine u obrazovni i (van)nastavni proces uključuju i decu migrante. Rad obuhvata i analizu stavova dobijenih intervjuom zaposlenih u odabranim školama.

KLJUČNE REČI: migrantska kriza, /deca migranti / zaštita prava / škole / Vojvodina

* E-mail: milica.solarevic@dgt.uns.ac.rs

* E-mail: zoran.pavlovic@vojvodina.gov.rs

UVOD

Od početka druge decenije 21. veka sve su brojnija istraživanja koja u fokusu imaju migracije, kao rastući globalni fenomen, najčešće iz ugla socio-ekonomskih i bezbednosnih izazova i definisanja migracionih strategija. Ekonomska i demografska disproporcija između regiona u svetu stalni je pokretač migracija, a privlačni i odbojni faktori istovremeno deluju na porast intenziteta migracija (Solarević, Božić, 2018). Savremene međunarodne migracije su veoma kompleksan fenomen, jer formiraju transnacionalne mreže, poslovne, političke i druge veze, akcije i institucije, proizvodeći efekte na više država istovremeno. Rastuća politizacija migracija uočava se kroz nacionalne politike, bilateralne i regionalne veze i mere nacionalne bezbednosti, koje su sve ugroženije međunarodnim migracijama, pa stoga, kako navode Castles i saradnici, možemo reći da živimo u *dobu migracija* (Castles, De Haas, Miller, 2014).

Masovni dolasci migranata i izbeglica donose promene u društvu. Plansko i organizovano upravljanje i praćenje spoljnih i unutrašnjih migracija i sprovođenje aktivnosti koje bi podstakle regularne, a suzbile neregularne (ilegalne) migracije osnovni je cilj Strategije za upravljanje migracijama u Srbiji, usvojene 2009. godine. Preduslov za efikasno sprovođenje ovakve migracione politike jeste saradnja i koordinacija među institucijama, centralnim i operativnim, kao i usklađivanje sa evropskim vrednostima i standardima (Strategija za upravljanje migracijama, 2009, Rašević, 2016).

Integracija migranata predstavlja izazov za sve zemlje. U Republici Srbiji se trenutno nalazi relativno mali broj migranata, ali bez obzira da li su privremeni ili ostaju trajno, imaju ista prava kao i državljani Srbije, odnosno imaju pravo na bezbednost, sigurnost, da zarađuju za život, steknu obrazovanje i dobiju pristup socijalnim uslugama. Uspešna integracija zahteva učešće svih zainteresovanih strana, od nacionalnog do lokalnog nivoa, poslovni sektor, radničke sindikate, obrazovne institucije, verske institucije, pružaoce usluga u domenu zdravstva i socijalne zaštite, kao i brojne etničke grupacije i prganizacije (Sinai, Binhas, Rockoff, 2012).

Jedna od glavnih komponenti svake migracione i integracione politike je integracija dece i mladih u obrazovni sistem, čime se postavljaju i učvršćuju temelji integracije u društvo za sadašnje i buduće generacije. Primeri dobre prakse su pokazali da uspešna integracija u školski (obrazovni) sistem smanjuje ekonomsku i socijalnu marginalizaciju migranata i stvara mogućnosti socijalne mobilnosti. Multikulturalni pristup je jedan od načina koji daje najbolje rezultate, jer se ističe važnost tolerancije i prihvatanja i omogućava međusobno poštovanje, otvorenost i proširivanje vidika među različitim grupama. Deca iz različitih etničkih i kulturnih sredina dobijaju jednake šanse (Heckmann, 2008; Krstić, 2012).

Koliko je stanovništvo u Srbiji svesno promena koje donose migracioni talasi, koliko upoznato sa mogućim posledicama i u kojoj meri i na koji način spremno

na određene ustupke, može se analizirati upravo na pomenutim integracionim procesima u okviru obrazovnog sistema. Škole koje upisuju migrante pokazuju svest o prisustvu dece migranata u društvu u Srbiji i prepoznaju potrebu njihove integracije u vršnjačke grupe i školski sistem. Stepen slaganja roditelja, lokalne samouprave, dece i drugih učesnika o važnosti ovog procesa, ali i mogućim poteškoćama, ipak nije isti, ali svakodnevno pokazuje tendenciju usaglašavanja. Da li je to potvrda dobre volje, političkog jedinstva ili jačanja institucionalnih mehanizama, jedno je od osnovnih pitanja postavljenih u ovom radu.

“...U DOBU MIGRACIJA”

Statistički posmatrano, u svetu je 1 osoba od 32 međunarodni migrant, skoro svaka osma u razvijenom svetu, što je dovelo do ustaljivanja pojma „*nacije migranata*“, koja bi činila petu populaciono najbrojniju naciju u svetu (United Nations, 2015; Aleshkovski, 2016).

U periodu od 1950. do 2015. godine regioni Evrope, Severne Amerike i Australije i Okeanije prihvatili su skoro celokupan neto međunarodnih migracija (*net receivers*), dok su Afrika, Azija, Latinska Amerika i Karibi regioni iz kojih je došao (potekao) najveći broj migranata na međunarodnom nivou (*net senders*), a sve kroz prizmu rastućeg obima. Ukupan broj međunarodnih migranata (osoba koje žive u zemlji različitoj u odnosu na zemlju rođenja) dostigao je cifru od 244 miliona u 2015. godini, što predstavlja porast od 41% u odnosu na 2000. godinu. Od toga oko 20 miliona su bili izbeglice (United Nations, 2017).

Veliki migracioni talas koji je počeo sredinom 2015. godine i trajao do kraja prvog kvartala 2016. godine suočio je političare i društvo sa ne tako prijatnom stvarnošću. Dugotrajni i rasprostranjeni sukobi, autoritarizam i velike ekonomske razlike eskalirali su ogromnim brojem ljudi koji su napuštali svoje zemlje. Ovakva realnost u najvećoj meri se osetila u Evropi, koja je oduvek bila željena destinacija za migrante i izbeglice iz Afrike i sa Bliskog Istoka. Vlade evropskih zemalja ušle su trku sa unapređenjem mera za kontrolisanje granica, upravljanjem migracija i omogućavanjem prava na zaštitu. Haotičan priliv ljudi različite religije, etničke pripadnosti i kulture, kao i njihov rastući broj, uneli su nemir i strah kod građana, dok je jedan deo pohrlio da zajedno sa političarima i ostalim kreatorima politika demonstrira poštovanje ljudskih prava u praksi (Solarević, Božić, 2018).

SA BLISKOG ISTOKA I AFRIKE - BALKANSKOM RUTOM DO PRAGA EVROPSKE UNIJE

Veliki migracioni talas sa Bliskog istoka i Afrike ka Evropi započeo je u manjoj meri još 2011. godine, intenzivirao se postepeno do 2014. godine, a tokom 2015. godine dostigao nezapamćene razmere. Do sredine 2015. godine broj prisilnih migranata u svetu, uglavnom izbeglica i interno raseljenih lica, dostigao je 55 miliona, ali nastavio da raste i tokom 2016. godine i prešao 60 miliona. Još od Drugog svetskog rata nije zabeležena takva izbeglička kriza. Sukobi i kriza u Siriji su bili pokretač migracionog talasa, dok je ostatak migranata i izbeglica bio pokrenut demografskim, klimatskim, ekonomskim faktorima. Intenzivno se radilo na jačanju migracionog sistema Unije, sa naglašavanjem da je potrebno uraditi mnogo više na pripremi za takve masovne prilive i unaprediti legalne mehanizme za one kojima je potrebna zaštita, ali istovremeno je potrebno brzo i efikasno identifikovati, a potom i vratiti ona lica koja nemaju pravo boravka i ostanka u Evropskoj uniji (European commission, 2016).

Prema podacima FRONTEX-a, Evropske agencije za upravljanje operativnom saradnjom na spoljnim granicama država članica Evropske unije, izdvojene su sledeće migracione putanje: zapadna afrička, zapadna mediteranska, centralna mediteranska, Apulia i Kalabrija putanja, putanja između Albanije i Grčke, zapadnobalkanska putanja, istočna mediteranska i putanja istočnih granica (FRONTEX, 2017). Zapadna balkanska ruta postala je najvažnija ruta za rekordan broj migranata koji je stizao u Grčku, pa preko Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije i Srbije, kroz Mađarsku i Hrvatsku odlazio u zemlje Zapadne Evrope. Zabeležen je rekordan broj migranata koji su u Evropsku uniju ušli kroz Mađarsku, što je dovelo do podizanja ograde i zatvaranja granice sa Srbijom od strane Mađarske, a migracioni talas usmeren je preko Hrvatske. Ovaj region zabeležio je rekordan broj ilegalnih prelaza 2015. godine (oko 764.000), među kojima je najviše bilo Sirijaca, Iračana i Avganistanaca. Pre toga, značajniji priliv migranata ovom rutom osetio se od 2012. godine, dobijanjem viznih olakšica za zemlje Zapadnog Balkana (FRONTEX, 2017a).

Zatvaranje Balkanske rute

Regionalni ekonomski i politički izazovi migracija preko Zapadnog Balkana doneli su dodatne tenzije još uvek nerešenim pojedinim bilateralnim pitanjima iz građanskog rata 90-ih godina. Ipak, ono oko čega su svi bili složni odnosilo se na činjenicu da Austrija i Nemačka neće biti sve vreme poptuno otvorene za prihvatanje migranata, a da će u tom slučaju zemlje Balkana postati krajnje tačke za migrante u dužem vremenskom periodu. Situaciju je pogoršao stav Višegradske grupe¹ koja je odbila da učestvuje u mehanizmima i merama relokacije migranata. Usledila je serija jednostrano donetih mera usvojenih od strane

¹ Višegradska grupa ili Višegradska četvorka (V4) je savez Češke, Slovačke, Poljske i Mađarske

pojedinačnih zemalja, što je oblikovalo dva načina borbe sa migrantskom krizom. Sa jedne strane izdvojio se nemački predlog koji se odnosio na upravljanje migracijama kroz sporazum sa Turskom, dok je sa druge strane Višegradska grupa predlagala potpuno zatvaranje granica širom država na balkanskoj ruti (Šelo Šabić & Borić, 2016).

U novembru 2015. godine, Hrvatska, Makedonija i Srbija primenile su prve restriktivne mere, koje su podrazumevale dozvolu tranzita samo migrantima iz Sirije, Avganistana i Iraka. Početkom naredne godine (2016), Austrija i Nemačka počele su da primenjuju restriktivne mere. Austrija je limitirala broj azila na 37.500 do kraja 2016. godine, odnosno 130.000 do 2019. godine. U februaru iste godine uveli su meru kojom se broj azilanata ograničio na 80 po danu, a broj onih koji nastavljaju tranzit ka Nemačkoj na 3.200 dnevno. Ova mera je stupila na snagu dan nakon samita u Zagrebu održanog 18. februara 2016. godine, na kojem su se sastale Austrija, Slovenija, Srbija, Hrvatska i Makedonija (Šelo Šabić & Borić, 2016). Učesnice samita su se usaglasile oko nekoliko konkretnih mera za smanjivanje broja migranata, uključujući standardizaciju registracije migranata i ulazak humanitarnih konvoja. Makedonija je uvela novu kontrolu koja je zabranjivala ulazak izbeglicama iz Avganistana, pa su izbeglice iz Sirije i Iraka morale proći kroz dodatne regulativne postupke, pretresanje, testiranje jezika i svih dokumenata (Solarević, Božić, 2018).

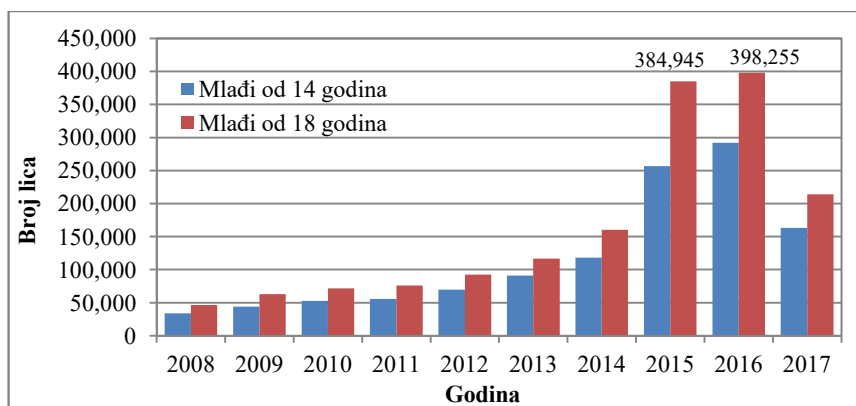
Ubrzo nakon toga usledio je novi samit, 24. februara u Beču, na kojem su učestvovali ministri spoljnih poslova Austrije, Slovenije, Hrvatske i zapadnobalkanskih zemalja. U narednim danima usledio je sastanak ministara unutrašnjih poslova zemalja Evropske unije, u Briselu. Pristupilo se ograničavanju broja ulazaka i prolazaka kroz zemlje balkanske rute. Ovakve restriktivne mere dovele su do eskaliranja tenzija na grčko-makedonskoj granici i protesta koji su kulminirali 29. februara 2016. godine. Migranti koji su se našli sa grčke strane granice probili su barikade i sukobili se sa makedonskom policijom. Nakon dva dana granica je zatvorena u potpunosti, kao uvod u samit Turske i Evropske unije, nakon kojeg je zapadnobalkanska ruta potpuno zatvorena (Šelo Šabić & Borić, 2016; European Council on Refugees and Exiles, 2016).

Poučene serijom događaja, Austrija i Slovenija su se pridružile bloku država koji je podržao zatvaranje granica. Nakon objavljivanja dnevnog limita izbeglica u februaru 2016, godinam Austrija je najavila promenu kursa politike u migrantskoj krizi, što je rezultiralo nizom sastanaka i *konačnim zatvaranjem balkanske rute 9. marta 2016. godine*. Samit Turske i Evropske unije održan 18. marta 2016. godine, rezultovao je velikim brojem sporazuma koji su imali za cilj da smanje priliv migranata u Evropu (European Council on Refugees and Exiles, 2016). Efekat se primetio u kvantitativnom smislu, kroz znatan pad ilegalnih prelazaka balkanskom rutom u 2016. godini. Tokom septembra 2016. godine svetski lideri su održali dva samita u Njujorku, fokusirana na multilateralni odgovor na rastući izazov migrantske i izbegličke krize (Solarević, Božić, 2018).

Zatvaranjem balkanske rute tokovi migracija nisu potpuno prekinuti, nego su u velikoj meri imali ilegalni karakter i trasirali su putanju sve više kroz Bugarsku. Mijalković i Petrović (2016), navode da masovne migracije dovode i do povećanja obima i raznovrsnosti kriminala svih vrsta, prvenstveno krijumčarenja migranata, trgovine ljudima i drugih krivičnih dela koja imaju veze sa migracijama. Pivac i Blešić (2016) ističu da je način informisanosti o izbeglicama iz Sirije u velikoj meri uticao na stavove lokalnog stanovništva u Srbiji i Hrvatskoj. Navodi se da je medijska informisanost imala značajnu ulogu, kao i lični kontakt sa izbeglicama, što je dovelo do razlika u stavovima o izbeglicama i državi Siriji, odnosno pozitivnijeg stava kod lica koja su bila u ličnom kontaktu sa izbeglicama. Godinu dana kasnije, Solarević i Božić (Solarević, Božić, 2018) primećuju izražen visok stepen slaganja sa tvrdnjom da treba vremenski ograničiti zadržavanje migranata i izbeglica u kampovima. Rezultati su pokazali da ispitanici koji imaju prebivalište u mestima van rute imaju pozitivniji generalni stav o migrantima i izbeglicama. S druge strane, ispitanici koji imaju prebivalište u mestima na ruti u većoj meri se slažu da će dolazak migranata i izbeglica dovesti do porasta stope kriminala, više osećaju strah i nemir dolaskom izbeglica i migranata.

INTEGRACIJA DECE MIGRANATA U OBRAZOVNI SISTEM

Okolnosti pod kojima se migracije odvijaju imaju izuzetan uticaj na bezbednost i dobrobit deteta. Iznenađni početak vanredne situacije, rat, nasilje i raspad porodice značajno utiču na fizičku i psihičku dobrobit dece migranata (izbeglica). Republika Srbija, u skladu sa međunarodno prihvaćenim standardima zaštite izbeglica i migranata i uz uvažavanje specifičnosti njihovih potreba i interesa, obezbeđuje deci i njihovim porodicama zaštitu i podršku primenom mera porodično-pravne i socijalne zaštite. Republika Srbija u pogledu pristupa obrazovanju, registracije učenika, principa jednakog tretmana, sprečavanja ksenofobije i netolerancije, ispunjava svoje obaveze u skladu sa Međunarodnom konvencijom o zaštiti prava radnika i migranata i članova njihovih porodica, Konvencijom o pravima deteta i drugim međunarodnim dokumentima, kao i nacionalnom regulativom (Milanović, Perišić, Milić, 2016).

Grafikon 1. Broj aplikacija tražilaca azila u Evropskoj Uniji starosti do 14 i 18 godina
 Izvor: Eurostat, 2018.

Prema podacima Eurostata, u periodu od 2008. do 2017. godine broj dece i maloletnih migranata je rastao, a maksimum dostigao tokom poslednje tri godine posmatranog perioda (Grafikon 1). Broj od skoro 400.000 maloletnih migranata u 2016. godini činio je trećinu ukupnog broja migranata tražilaca azila u nekoj do zemalja Evropske unije. Među njima, više od dve trećine su bila deca do 14 godina.

Tabela 1. Broj maloletnih migranata koji su izrazili nameru da traže azil u Srbiji

Godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Broj maloletnih lica	722	744	768	2780	173.284	5.368	2.527

Izvor: Migracioni profil Republike Srbije (2011-2017)

Zatvaranjem balkanske rute migratorni tokovi su usporeni i sve veći broj migranata se duže zadržavao u Srbiji, izario nameru ili zvanično zatražio azil. Među njima je bio i veliki broj maloletnika i dece koja su Srbiju došla i prolazila (boravila) sa porodicama ili samostalno (maloletnici bez pratnje). Apsolutno najveći broj zabeležen je tokom 2015. godine (Tabela 1), u skladu sa migracionim talasom ka Evropskoj uniji, da bi se drastično smanjio tokom naredne dve godine, usled pomenutog zatvaranja rute.

S obzirom na neizvesnu dužinu boravka, otvorilo se pitanje uključivanja dece migranata u obrazovni sistem. Pravo na obrazovanje dece migranata počiva na osnovnim pravima garantovanim pomenutom Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima deteta (čl. 23, 28 i 29), Ustavom Republike Srbije (čl. 71), Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (čl. 3 i 23), Zakonom o azilu (čl. 38 i 41) i Zakonom o zabrani diskriminacije. Ovo podrazumeva zakonsku obavezu

uključivanja dece migranata u obrazovni sistem Republike Srbije, poštujući pravo na obrazovanje, slobodno vreme, igru i rekreativne aktivnosti, učešće u kulturnom životu (<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/06/Obrazovanje-ucenika-izbeglica-trazilaca-azila-u-Srbiji.pdf>).

Konvencija o pravima deteta podvlači važnost porodice u pružanju brige detetu, ali posvećuje i posebnu pažnju potrebama dece bez roditeljskog staranja i deci tražiocima azila ili izbeglicama. Deca i njihove porodice suočeni su sa prisilnim migracijama koje po svojoj prirodi narušavaju zaštitne mehanizme i otpornost dece i porodica i čine ih ranjivijim. Prisilna migracija zahteva višestruko prilagođavanje. Gubitak doma, višestruki gubici dragih ljudi, napuštanje poznatog načina života izazivaju tugu, intenzivan strah, preplavljenost deteta emocijama. Kao reakcije deteta na rizike mogu se javiti košmari, poremećaji spavanja i ishrane, otuđenost i smanjenje sposobnosti za rasuđivanje i funkcionisanje. Umanjuje se sposobnost za brigu o sebi i uspešno izlaženje na kraj sa opasnostima i rizicima na putu. Mogućnosti ove dece da legalno prelaze granice drugih zemalja su otežane, pa veliki broj dece zapravo putuje ilegalnim kanalima, što nosi niz opasnosti po zdravlje i život dece (Milanović, Perišić, Milić, 2016).

Prilikom izrade strategija za uključivanje dece izbeglica i migranata u obrazovne institucije, važno je imati u vidu da se radi o heterogenoj grupi dece koja su duže vreme bila isključena iz obrazovnog sistema u državi porekla, povremeno uključena u obrazovanje u tranzitnoj zemlji (zemljama) uz česte prekide u obrazovanju ili nisu uopšte bila uključena u obrazovni sistem. Ključni izazovi sa kojima se suočavaju škole pri uključivanju učenika migranata su:

- jezička barijera (najočiglednija prepreka),
- vreme za prilagođavanje škole potrebama deteta i pripremi i realizaciji plana podrške,
- socio-ekonomska marginalizacija – (trauma, gubitak voljenih, novo, nepoznato okruženje, finansijska nesigurnost, nesiguran smeštaj),
- obezbeđivanje podrške u uspostavljanje novih prijateljstava,
- prevencija diskriminacije – (predrasude i negativni stereotipi) (Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/trazilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja, 2017).

U cilju stvaranja uslova za jednako postupanje svih institucija socijalne zaštite u obezbeđivanju pomoći i podrške izbeglicama i migrantima, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja donelo je Instrukciju o postupanju centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika u obezbeđivanju zaštite i smeštaja maloletnih migranata bez pratnje, kao i Akcioni plan za obezbeđivanje zaštite i smeštaja maloletnih migranata bez pratnje. Kao proizvod strateške saradnje između Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, UNICEF-a i IDEAS-a kreirane su Standardne operativne procedure za zaštitu dece izbeglica/migranata koje predstavljaju osnov za

koordinisano delovanje svih učesnika u podršci i identifikaciji posebno ugrožene dece izbeglica/migranata (Milanović, Perišić, Milić, 2016).

Još tokom 2013. godine u školu su upisana deca tražioci azila u Srbiji (u osnovnu školu u Bogovađi), dok je u 2014. godini u obrazovni sistem uključeno još sedmoro učenika. U 2015. godini, u prvih šest meseci u osnovnu školu je upisano tridesetoro dece tražilaca azila (<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/06/Informacija-o-obrazovanju-migranata.pdf>).

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja uputilo je dopis školskim upravama u avgustu 2016. godine kojim se od škola i predškolskih ustanova zahteva da obezbede nesmetan ulazak u sistem obrazovanja i vaspitanja dece/učenika iz porodica koje su u statusu migranata, izbeglih i tražilaca azila u Republici Srbiji. Izuzetan doprinos dao je UNICEF u saradnji sa Vladom Republike Srbije i partnerima. UNICEF je podržao uspostavljanje dečijih kutaka, kutaka za mlade i kutaka za majke i bebe širom zemlje (<https://www.unicef.org/serbia/izbeglicka-i-migrantska-kriza>). Od septembra 2016. godine, započet je projekat koji podržava i finansira UNICEF pod nazivom „*Podrška obrazovanju dece migranata/izbeglica na teritoriji Republike Srbije*“, koncipiran da u okviru svojih komponenti pruža celovitu podršku obrazovanju dece migranata/izbeglica. U okviru ovog projekta postavljena je i REMIS onlajn (online) platforma (REMIS, 2017).

Od decembra 2016. godine počelo je uključivanje dece migranata kroz pilot projekat (nepraćena deca migranti iz centara za azil u Krnjači i Bogovađi). Od sredine 2017. godine UNICEF, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Komesarijat za izbeglice i migracije aktivno rade na tome da sva deca koja se nalaze u izbegličkim i prihvatnim centrima budu uključena u formalno osnovno obrazovanje (<http://azil.rs/deca-migranti-u-srbiji-i-pravo-na-obrazovanje/>).

Krajem 2016. godine Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja zajedno sa Komesarijatom za izbeglice i migracije i Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja oformilo je *Radnu grupu za obezbeđivanje podrške u obrazovanju učenika izbeglica i tražilaca azila u institucijama sistema obrazovanja i vaspitanja*. Tokom školske 2016/17. godine u obrazovni sistem uključen je 101 učenik, u 6 osnovnih škola. Školske 2017/18. godine, u 45 osnovnih škola (devet školskih uprava) obuhvaćeno je 95% dece osnovnoškolskog uzrasta koja se nalaze u izbegličkim centrima. Resorno ministarstvo je organizovalo mentorsku podršku školama; obuke za 500 zaposlenih iz 17 opština u blizini 18 kolektivnih centara; izvršilo raspodelu 2.188 školskih paketa, koje je obezbedio UNICEF i vrši stalno praćenje procesa uključivanja i podrške zaposlenima i učenicima (Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije, 2018).

U maju 2017. godine Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je izradilo *Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/trazilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja* (dalje u tekstu: Stručno uputstvo). Stručnim

uputstvom uređuju se „način upisa učenika i način pružanja mera podrške uključivanju u obrazovno-vaspitni proces“, odnosno preciziraju se obaveze škole u vezi sa uključivanjem i podrškom obrazovanju dece izbeglica i tražilaca azila. Iskustva škola koje su prve uključile učenike migrante u obrazovni proces bilo je dragoceno u izradi *Priručnika za škole u realizaciji stručnog uputstva za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja*. Školske uprave su se često susretale sa problemima i nedoumicama kada su u pitanju tehnički aspekti ostvarivanja prava dece na obrazovanje (upis bez ličnog dokumenta, elementarna komunikacija, ne posedovanje svedočanstva o prethodnom školovanju, uverenja o postignutom znanju). U skladu s tim, stručni tim za inkluzivno obrazovanje na nivou škole sačinjava plan podrške škole uključivanju učenika. Planom podrške može da se predvidi pripremna nastava u cilju postepene adaptacije učenika, program intenzivnog učenja srpskog jezika, individualizacija nastavnih aktivnosti i uključivanje u vannastavne aktivnosti (Priručnik za škole u realizaciji stručnog uputstva za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja. Različitost u školi 21. veka, 2018).

Deca migranti upisuju se tako što roditelji, odnosno drugi zakonski zastupnici ili nadležna institucija podnose zahtev za upis školi, koja je obavezna da odgovori u roku od 5 dana. Uz zahtev se prilaže dokaz o prethodnom školovanju u zemlji porekla, ukoliko ga učenik poseduje, kako bi se dete u skladu sa prethodno stečenim nivoom obrazovanja upisalo u odgovarajući razred. Deca migranti koja nisu imala dokaz o prethodno stečenom obrazovanju upisivala su se tako što su podnošeni samo zahtev i potvrda o obavljenom lekarskom pregledu. (Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja, 2017).

Uvedena je i obaveza postavljanja mentora, odnosno prosvetnih savetnika koji su zaduženi za inkluzivno obrazovanje dece migranata u svakoj nadležnoj školskoj upravi, a koji su prošli obuku. Predviđeno je da škole vode odgovarajuće evidencije, odnosno da naprave portfolio postignuća učenika, te da podnose izveštaj o realizaciji Plana podrške učenika. U slučaju da učenik u toku školske godine napusti Srbiju, roditeljima/starateljima se predaje izvod iz evidencije na srpskom i engleskom jeziku, koji treba da služi kao dokaz o postignutom obrazovnom uspehu u Srbiji kada učenik bude nastavio školovanje u zemlji destinaciji (Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja, 2017).

Preko Komesarijata za izbeglice roditeljima u kolektivnim centrima su distribuirane brošure o upisu dece, koje su pripremljene na jezicima: farski, urdu, arapski, engleski, paštu, kako bi adekvatno informisali roditelje i staratelje o mogućnostima obrazovanja dece u periodu u kome borave u Republici Srbiji. Tokom školske 2016/2017. godine nastava se realizovala po modelu: 2 časa u razredu i 2 časa radionica (jezičke i tematske) ili 2 predmeta po izboru učenika ukoliko poznaju engleski ili srpski jezik. Predmeti koje su najčešće učili su: Srpski jezik i drugi strani jezik, Matematika, Geografija, Biologija, a učestvovali

su i u brojnim vannastavnim aktivnostima. U saradnji sa UNICEF-om Ministarstvo je uvelo obavezan monitoring obrazovanja dece migranata u Srbiji (onlajn upitnici za škole i odeljenske starešine i pitanja za focus grupe sa nastavnicima) (<http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/06/Informacija-o-obrazovanju-migranata.pdf>).

Prema izveštajima i podacima Ministarstva, tokom septembra i oktobra 2017. godine (školske 2017/2018) broj dece migranata uključenih u obrazovni sistem u Srbiji iznosio je 503 u školama i 83 u prihvatnim i izbegličkim centrima. Od toga, oko jedne trećine, odnosno 32,4% (190 učenika) bilo je na teritoriji školskih uprava u Vojvodini (Tabela 2). Osim u školama u okviru školske uprave Novi Sad, u Vojvodini se nastava organizovala i u izbegličkim centrima za nešto manje od polovine dece migranata, uglavnom u Somboru i Subotici. Pred kraj polugodišta iste školske godine, od ukupno 454 dece u školama i 59 u centrima celoj Srbiji, na prostoru Vojvodine školske uprave su brojale 135 učenika migranata (26,3%); 76 u okviru školske uprave Novi Sad i 59 u izbegličkim centrima somborske i zrenjaninske školske uprave.

Tabela 2. Broj učenika migranata uključenih u obrazovni proces u školama u Vojvodini 2017/2018.

Teritorija školske uprave	Broj učenika		Broj škola	
	sept/okt.	dec/jan.	sept/okt.	dec/jan.
Novi Sad	107	76	5	6
Sombor (Sombor i Subotica)*	55	34	8	8
Zrenjanin (Kikinda, Banatska Topola i Zrenjanin)*	28	25	4	4
Ukupno	190	135	17	18

Izvor: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2018.

Prema podacima Komesarijata za izbeglice i migracije, u 33 škole širom Srbije upisano je 344 dece migranata. Navodi se da su svi đaci migranti prošli obavezan sistematski pregled, kao i da će u saradnji sa Ministarstvom prosvete, od ove godine 33 dece migranata biti uključeno i u obavezno predškolsko obrazovanje, koje će se održavati u prostorijama područnih škola i u predškolskim ustanovama. Prethodne školske godine, u Subotici se nastava odvijala u izbegličkom centru, a od ove školske godine (2018/2019), deca migranti će imati priliku i da pohađaju nastavu u školama. Na taj način, Subotica je istaknuta kao dobar primer kako se rukovodi migrantskom krizom, a posebno po pitanju obrazovanja dece migranata (<https://www.dnevnik.rs/vojvodina/od-ponedelka-deca-migranti-ponovo-u-skolskim-klupama-28-09-2018>).

ISKUSTVA LOKALNIH SAMOUPRAVA I ŠKOLSKIH UPRAVA NA PROSTORU VOJVODINE

Resorno Ministarstvo još uvek nije objavilo zvaničan izveštaj o raspodeli dece migranata po školskim upravama, pod pretpostavkom da upis dece migranata još uvek traje, zbog posebne procedure koju prolaze prilikom upisa. Takođe, u skladu sa smanjenjem broja dece migranata na teritoriji cele Srbije, očekuje se da će i broj dece u školama i centrima u Vojvodini biti manji. Da li zbog manjeg broja ili spoznaje da nema opasnosti po sopstvenu decu, lokalni meštani i zaposelni u školama promenili su stav nakon godinu dana.

Prethodne školske godine u medijima su najviše odjeknuli protesti meštana Šida i okolnih naselja (Adaševci, Višnjićevo, Morović, Bačinci), čije se škole nazale pod školskom upravom Novi Sad i koje su tih nedelja primile preko 100 dece migranata. Naime, meštani su izrazili strah i bojazan da kvalitet nastave neće biti isti, da će vreme posvećeno njihovoj deci biti znatno manje, a pažnja usmerena sve više na decu migrante, da će se kasniti sa gradivom, ali osetila se i predostrožnost kada je u pitanju zdravlje dece migranata. Smatrai su da deca migranti ne treba se školuju u mešovitim razredima, kao i da nastavnički kadar nije adekvatno osposobljen za takvu vrstu nastave. Ističu da se ne protive inkluziji dece migranata, nego žele drugačiji pristup. U prihvatnim centrima u Šidu, pored samaca, smešten je i veći broj roditelja sa decom. Sa njima u okviru dečijih kutaka, Dečijeg sela, svakodnevno rade vaspitači i ostali stručni kadar, a redovno se organizuju radionice gde oni kroz igru i učenje provode svoje slobodno vreme (<http://m-novine.com/ne-zele-da-im-deca-idu-u-razred-sa-migrantima/>).

Vremenom je situacija smirena, a saradnja na polju inkluzije postala sve bolja i intenzivnija. Tokom septembra 2018. godine, u Berkasovu kod Šida je uređeno dvorište ogranka škole “Sremski front”, uz donaciju Evropske unije. U akciji su učestvovala deca iz naselja i deca migraanti iz prihvatnog centra Principovac, što je od velikog značaja za interakciju dve kulture (<http://www.kirs.gov.rs/articles/navigate.php?type1=3&lang=SER&id=3581&date=0>).

Ovakvi primeri poslužili su kao osnov za sprovođenje intervju a u pet škola na prostoru Vojvodine (Šid, Subotica, Sombor, Zrenjanin), čiji je primarni cilj bio ispitivanje školskih uprava o procesu inkluzije dece migranata, odnosno poređenje sa situacijom prethodne godine. Ideja je bila da broj škola bude veći, ali nažalost, interesovanje i stopa odgovora nisu bili na visokom nivou, što je u određenoj meri rezultat prethodne medijske propagande i pritiska javnosti i roditelja. Sve škole su saglasne u stavu da je obrazovni proces dece migranata znatno odmakao u realizaciji u odnosu na prošlu godinu, pogotovo nakon donošenja pomenutog Priručnika i Stručnog uputstva. Ističe se da je saradnja sa roditeljima dece lokalnog stanovništva bolja, pogotovo u Subotici, da su povratne informacije i reakcije od strane dece migranata sve učestalije. Sve škole su saglasne u stavu da je nivo inkluzije dece sa roditeljima veći u odnosu na decu bez pratnje, ističući mišljenje da je porodična atmosfera zaslužna za to. Smatra

se da su obavezni sistematski pregledi dece migranata smanjili pritisak roditelja lokalnih mališana, koji su objašnjavali strahom od loših uslova sa kojima su se deca migranti suočavali tokom migriranja i boravka u privremenim centrima.

Broj dece migranata je najviše varirao u Šidu, na dnevnom i nedeljnom nivou, što je posledica prethodnon pomenutih neslaganja meštana, ali se vremenom ustalio, dok su u ostalim mestima varijacije bile manje. Na pitanja o barijerama, sve škole su saglasne da je jezička barijera bila primarna i najteža prepreka nastavnicima, ali da je vremenom komunikacija bila bolja i lakša, zbog čega smatraju da je dopunska nastava Srpskog jezika važna i neophodna. Očekuju da će broj dece migranata biti manji i naredne godine, ali i da će jedan broj njih nastaviti kontinuiran proces obrazovanja u Srbiji.

ZAKLJUČAK

Milenijumskim ciljevima populacioni izazovi su prepoznati kao jedno od najvažnijih pitanja društvenog razvoja u 21. veku. Ovo kompleksno pitanje našlo se u fokusu javnosti usled evidentnih posledica demografskih trendova na sve segmente razvoja. Migracioni trendovi izdvojili su se kao dominantni u mnogim delovima sveta, a migrantska kriza 2015. i 2016. godine alarmirala je političare, stručnjake, medije i širu javnost, na polju suočavanja sa posledicama. Tokom najvećeg izbegličkog talasa politička i ekonomska pitanja su bila centralna, ali je vremenom postalo očigledno da će se ovaj talas odraziti strukturno i dugoročno na mnoga društva. Živeći u *dobu migracija* kreiramo potrebne strategije, donosimo zakone, propise, usklađujemo razvojne ciljeve, a ipak, veliki udeo migratornih kretanja i njihovih posledica ne možemo da kontrolišemo. Istovremeno, kao društvo našli smo se pred jednom vrstom testa na polju osetljivih socijalnih, kulturnih i psiholoških pitanja. Nakon zatvaranja *balkanske rute* jedan broj migranata je ostao „zarobljen“ u Srbiji, a vreme njihovog boravka bilo je neizvesno. Jednu trećinu migranata činila su maloletna lica, među kojima najveći udeo deca do 14 godina starosti. Osim aktivnosti koje su bile organizovane u prihvatnim i izbegličkim centrima, postepeno je krenuo proces integracije dece migranata u obrazovni sistem. Najpre u Bogovađi, potom i u ostalim naseljima gde su boravili migranti. Oko jedne trećine dece migranata nalazilo se u naseljima na teritoriji Vojvodine, oko polovine u naseljima pod školskom upravom Novi Sad, a polovina u izbegličkim centrima Sombor i Zrenjanin. Od septembra 2018. godine u Subotici i okolnim naseljima, nastava će se, osim u izbegličkim centrima odvijati i u školama, što pedstavlja značajan korak u procesu integracije dece migranata u obrazovni sistem i proces. Osim zakonske obaveze, ne treba zanemariti i moralnu obavezu adekvatnog i humanog odnosa prema deci migrantima, u necivilizacijskim uslovima njihovog odrastanja. Istovremeno, pored traume i stihijskih dešavanja koja su zadesila migrante, lokalno stanovništvo, pogotovo naselja u Vojvodini, blizu graničnih prelaza ka zemljama Evropske unije, iskazalo je strah, nemir i negodovanje zbog uključivanja dece migranata u škole, u mešovite razrede. Međutim, zajedničkim

naporom obrazovnih institucija, resornog Ministarstva, međunarodnih i nevladinih organizacija, integracija dece migranata je sprovedena postepeno, a od maja 2017. godine i prema Pravilniku i Stručnom uputstvu namenjenom školama.

Intervjui sprovedeni u pet škola u Vojvodini pokazali su veliki stepen slaganja po pitanju napretka integracionog procesa, kao i po pitanju svih ostalih prepreka i barijera sa kojima su se nastavnici i uprava škole suočavali. Kroz povratne informacije od strane dece migranata, u školama veruju da će jedan deo njih nastaviti proces obrazovanja u Srbiji, pokazujući veliko zadovoljstvo i zahvalnost. Ovakvi procesi pozitivno utiču na razvoj obrazovnog sistema u Srbiji, obogaćuju ga socijalno, kulturološki i obezbeđuju puno uvažavanje prava i različitosti dece.

ZAHVALNOST

Istraživanja u okviru ovog rada su deo projekta 142-451-2356/2018-03, finansiranog od strane Pokrajinskog sekretarijata za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost Autonomne Pokrajine Vojvodine.

LITERATURA I IZVORI PODATAKA

- (1) Aleshovski, I. (2016). Global migration trends in an era of globalization. *Demography*, 13: 29-48.
- (2) Castles, S., De Haas, H, & Miller, J. M. (2014) *The age of migration: International population movements in the modern world*. New York: Palgrave Macmillan.
- (3) European Council on Refugees and Exiles (2016): *Western Balkans News Brief 16 - 29 February 2016: Serbia*. Dostupno na
- (4) <http://us1.campaignarchive2.com/?u=8e3ebd297b1510becc6d6d690&id=8fac50c411>
- (5) European Commission (2016). *Communication from the commission to the European Parliament and the Council on the state of play of implementation of the priority actions under the European Agenda on Migration*. Brussels.
- (6) Eurostat (2018) Asylum and managed migration. Database. Dostupno na <https://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data>
- (7) FRONTEX: European Border and Coast Guard Agency (2017). *Migratory routes map*. Dostupno na <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/>
- (8) FRONTEX: European Border and Coast Guard Agency (2017a). *Western Balkan route*. Dostupno na <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/western-balkan-route/>
- (9) Heckmann, F. (2008). *Education and migration. Strategies for integrating migrant children in European schools and societies*. A synthesis of research findings for policy-makers. Brussel: European Commission Directorate-General for Education and Culture; Network of experts in Social Sciences of Education and training (NESSE). Dostupno na <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/education-and-migration-pdf>

- (10) Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije (2017) Izveštaj o primeni preporuka broj 15, 33 i 39. iz Zaključnih zapažanja Komiteta za ljudska prava UN u vezi sa Trećim periodičnim izveštajem o primeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Dostupno na
- (11) http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/izvestaj_o_pri_meni_preporuka_15_33_39_pakt.doc
- (12) Krstić, I. (2012) *Zaštita prava migranata u Republici Srbiji*. priručnik za državne službenike i službenike u lokalnim samoupravama. Beograd: Međunarodna organizacije za migracije - Misija u Srbiji.
- (13) Migracioni profil Republike Srbije (2011-2017). Beograd: Vlada Republike Srbije Dostupno na <http://www.kirs.gov.rs/articles/migpublikacije.php?type1=60&lang=SER&date=0>
- (14) Mijalković, S, & Petrović, I. (2016) *Security risks of contemporary migrations. Journal of Criminalistics and Law*, 1-18.
- (15) Milanović, L, Perišić, M, & Milić, M. (2016) *Standardne operativne procedure. Zaštita dece izbeglica/migranata*, Beograd: Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS.
- (16) Pivac, T. & Blešić, I. (2016). Attitude of local residents from Serbia and Croatia about Syrian refugees. *Croatian - Serbian relations in the 20th century. Refugees, displaced persons and returnees - A challenge for contemporary Europe and the Western Balkans*. Center for history, democracy and reconciliation, Novi Sad, Collection of papers, 43-54.
- (17) *Priručnik za škole u realizaciji stručnog uputstva za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja. Različitost u školi 21. veka* (2018). Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.
- (18) Rašević, M. (2016) *Migracije i razvoj u Srbiji*. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije.
- (19) Refugee and migrant education in Serbia (REMIS) (2017) *Podrška obrazovanju dece migranata/izbeglica na teritoriji Srbije*. Dostupno na <https://remis.rs/podrška-obrazovanju-dece-migranataizbeglica-na-teritoriji-republike-srbije/>.
- (20) Šelo Šabić, S, & Borić, S. (2016) *At the Gate of Europe: A Report on Refugees on the Western Balkan Route*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung, Regional Office Zagreb for Croatia and Slovenia.
- (21) Sinai, R, Binhas, A, & Rockoff, Y. (2012) *Alatke za rad za integraciju imigranata u Srbiji*. Beograd: Međunarodna organizacija za migracije - Misija u Srbiji.
- (22) Solarević, M, & Božić, S. (2018). Through Serbia to peace and a better life: a global phenomenon or a local problem? In: T. Lukić & A. Terzić (Eds). *Ethnic groups on the beginning of the 21st century* (57-84), Novi Sad: University of Novi Sad, Faculty of Sciences, Department of Geografy, Tourism and Hotela Management.
- (23) *Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja* (2017) Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.
- (24) UNHCR (2015) *Populations of Concern to UNHCR*. New York: UNHCR.
- (25) United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables*. Working Paper No. ESA/P/WP/248.
- (26) United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015) *World Population Prospects: The 2015 Revision*. New York, United Nations.

- (27) Vlada Republike Srbije (2009). *Strategija za upravljanje migracijama u Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik RS, broj 59/09.
- (28) Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2018) *Informacija o obrazovanju migranata*. Dostupno na <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/06/Informacija-o-obrazovanju-migranata.pdf>. Stranici pristupljeno 11.08.2018.
- (29) Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2017) *Obrazovanje dece migranata*. Dostupno na <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2017/06/Obrazovanje-ucenika-izbeglica-trazilaca-azila-u-Srbiji.pdf>. Stranici pristupljeno 15.08.2018.
- (30) <http://azil.rs/deca-migranti-u-srbiji-i-pravo-na-obrazovanje/> stranici pristupljeno 12.09.2018.
- (31) <http://m-novine.com/ne-zele-da-im-deca-idu-u-razred-sa-migrantima/> stranici pristupljeno 12.09.2018.
- (32) <https://www.dnevnik.rs/vojvodina/od-ponedelka-deca-migranti-ponovo-u-skolskim-klupama-28-09-2018> stranici pristupljeno 13.09.2018.
- (33) <https://www.unicef.org/serbia/izbeglicka-i-migrantska-kriza> stranici pristupljeno 13.09.2018.

FROM CLOSED ROUTES INTO OPEN SCHOOLS – PERCEPTION AND RESPONSE OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN VOJVODINA TO THE MIGRANT CRISIS

Border control, migration management and providing rights to protection have found themselves in the focus of European governments since the middle of 2015, due to the great wave of migrants from the Near East and Africa. From disturbed background actors to demonstrators of human rights in practice, representatives from various institutions have been replacing each other on the route of the migrants. After the closure of the Balkan Route (March 2016), the migrant crisis continues, seemingly out of the public eye, and only now has the enforcement of basic human rights found itself facing a great test. The analysis in this work is aimed at the perception of educational institutions and their response to the crisis, which is of crucial importance for the dignified life of children migrants who have stopped (or are staying for good?) in Serbia. The goal of the work is to analyze the readiness, difficulties and mechanisms available to schools that allow the inclusion of migrant children, with special focus on Vojvodina and schools in settlements that have, since 2016, included migrant children in their teaching and extracurricular programs. The work also contains an analysis of perspectives gleaned from interviews with workers in selected schools.

KEYWORDS: migrant crisis / children migrants / protection of rights / schools / Vojvodina